E FAKTENGO LIL

E Romane chevengi edukacija andi xurdelina andi Evropa

E Romen si but bilačhi pozicija andi eduacijaki sistema andi sasti Evropaki Unija. But Romane čhave thaj therne aj si ande segregirime škole aj vi naj len akseso ko isto edukacijako kvaliteto sar aver čhave andar i mažoritene grupe. Maj but sar 80% Romane čhave ande vervet thema sar Slovakia aj Bulgarija, si segregirime ande škole kaj ni del lenge o šanso te resen maj učhi edukacija kana džan ko bukjako marketo. Andi Evropaki Unija aj ande nacionalne politike pe integracija e Romengo naj gasave programme andi edukacija te lačharen e Romane čhavengo džanipe ande škole. Sar phenen e experturja e xurdelina šaj den suporto e Romane čhavenge, te sikljon gasave čhibake džanimata, adala čhavenge kaj si len Romani čhib sar i čhib andi lenge familije, aj te sikljon gasave methodja kaj šaj te lokjaren lego khuvipe adni školaki sistema. Akava faktengo lil si les cijelo te phutarel i diskusija pe educkacija ande xurdelina sar jekh instrumento te feril e Romane čhavengi integracija ando gadžikani edukacijaki sistema.

Defenicija

I xurdein si definirime sar jekh organizacija kaj si avrjal e čhavenge khera maškar o breša katar o zero dži ko efta breš. Aver alava kaj den e xurdelinen si rano čhavengo edukacijja, čhavengeri barr, kelimaski grupa, gušarka aj angluno jekto klaso. E breša ande save e čhave den ande formalno edukacija andi angluni škola si len varijeteto andar jekh them ko aver them, no si maškar šov thaj efta breša. UNESKO del ideja i buki ande xurdelina te ovel maj phutardi aj te na ovel les limito numa andi edukacijake problemja. Sar phenel UNESKO "O rano čhavengo pomožala thaj edukacija (ECCE) si maj but katar jekh preparacijako nivelo kaj lokjarel e čhavesko nakhavipe pe formalno edkaciya. Adives, e rano čhavengo politike si ando baro konteksto e socialno barjaripnasko, dženderosko barabaripnasko aj e xarnjaripe e chororimosko". E programe andi ECCE si pe zoralipe, pe griž pal e čhave, aj pe sikljovipe e čhavengo kaj del e čhaven holistikano barjaripe.

I edukacija and e xurdelina ande Evropake Unija

I edukacija ande xurdelina ande thema kaj si ando Evropaki Unija si voluntarno. Numa ando Luksemburgo thaj Bari Britanija (ando Nordo Irlandja) i edukacija si obligatorno pe 4 breshenge čhave. Ande bute thema andi EU o rano edukacija ande xurdelina si dino katar o publično sektori katar 3 breš. I participacija e 4 brešenge chavenge ke edukacija ande xurdelina ande thema kaj si membro barjol, aj umblal kotar e provizije kaj si ando them. I participacija e čhavengi ande xurdelina barjol kana e čhave barjon.

Ande maj but hema kaj si membrorja ke EU o percento e čhavengo maskar 3 thaj 5 brešengo kaj džan ande xurdelina barjol maškar 70-95 %. Naj oficialno statistika pe etnikano polekra e čhavengo ande xurdelinana aj ande thema kaj si ando Evropako Unia. Apo, but rodimata sikhaven kaj o percento e romane čhavengo ande xurdelina, si bul taluno kana kerel pes komparacija e mažoritatengo populacijasa. Andi Romunija, pe semno, numa 17% katar e Romane čhave džan ande xurdelina, aj e percento e gadžikane čhavengo si paše 60%. Ando Ungriko them 90% e gadžikane čhavendar džan ande xurdelina, aj e Roma kaj beshen ande segrigirime mahale numa 10% lenge čhavendar džan ki xurdelina.

Ande maj but thema e sikljovipe ande xurdelina si pokindo, vi ande themeske aj vi ande private xurdelina.

Barijere anglal e Romane čhave te ovel len edukacija ande xurdelina

E maj but faktorja kaj keren problemja e Romane čhavenge te džan ke xurdelina si:

O čhororipe: Ande bute thema i edukacija ande xurdelina si pangli e taksensa aj aver lovensa kaj trebuy e deja thaj e dada te pokinen. Džhanel pes kaj bare kotora katar e Romane familije si but čhorore, thaj našhti te pokinen akala love ke xurdelina. O čhororipe thaj i socialna ekskluzija si maj bare faktorja kaj ni den e Romane čhaven kaj si len breša te džan ke xurdelina aj te sikljon kote.

Informacijako folipe: Ande bute situacije e daja thaj dada naj len informacija save si e hazne katar i edukacija ande xurdelina aj vi nidžanen sar te den peske čhave te sikljon ande xurdelina.

I segregacija: But romane familije naj len transporto te bičalen peske čhave ande xurdelina, aj buti var si but dur katar e Romane maxale,

Naj korektno dokumentacija andi familija, te phenas e chaves naj les bijandipnasko lil.

But učho pecnto e Romane čhavengo ande specialne škole: Ande bute situacije akava si sar jek barijera e Romane dajenge thaj dadenge te bičhalen peske čhave ande xurdelina, soske von džanen but mišto kaj vi te džan e čhave ande xurdelina naj te len len ande škole kaj si e gadžikane čhave aj ka bičhalen len ande specialne skole aj ande segrigirime škole kaj o nivelo o siklajrimosko si but xarno.

Dar katar i oficialno chib: Vare-save Roma daran kaj lenge čhave naj te oven kompetentno andi oficialno čhib, andi savi sikljol pes and gasave rano breša ande xurdelina.

Dar katar o rasismo: Romane daja thaj dada daran te bičalen peske čhaven ande xurdelina, kaj mamuj lende šaj te ovel rasistikani violencija thaj diskriminacija.

Edukacijaki zor andi xurdelina

Baro si o numero e rodimatengo kaj sikaven i zor e edukacijako ande xurdelina, sar jekh instrumento kaj del sukseso e čhavenge andi formalna edukacija, aj specialno e čhavenge kaj trajin ando čororipe, ando bizoralo socilano envajramento aj e čhave e minoritetengo thaj e migrantengo, kaj ni vorbin i čhib e mažoritarno societengo sar dajakiri čhib, aj tradicionalno si ande teluno nivelo andi edukacijaki sistema. Bibaxtake naj but rodimata kaj sikaven e kozom Romane čhave dzhan ande xurdelina. Apo, maj but katar e rodiamtengo rezultatja kaj si pe minoritetengo čhave ande xurdelina (specialno andi Amerika aj Kanada) aj migrantja (andi vest Evropa) šja te tovel pes andi situacija vi e Romengo. Pe semno, jekh rodimos kaj sas kerdo andi Germanija sikhavel kaj gasave migrantenge čhave kaj gele ande xurdelina, vi gele ande maj učho nivelo ande škole.

I Evropaki Komisija ando pesko zeleno dokumento "Migracija & Mobiliteto: bušavipe thaj oportuniteto pe EU edukacijaki sitema" penel kaj e edukacija ande xurdelina šaj te anel maj bare benefitja e migrantenge čhavenge kana del len jekh lačho džanipe pe čhibaki edukacija ande maj učho nivelo andi škola". Akaja si vi e situacija e Romane čhavensa migrantja aj vi e Romane čhavensa kaj nidžanen i oficialno chib kaj vorbil pes ando mažoritetno societo. Kana sikljon peski dajakeri čhib šaj te feril kulturako kapitalo thaj lengo pesonalno xačaripe e migrantengo čhavenge aj kava šaj te ovel jekh klidi pe lengo bukjako arakipe andi maj dur breša.

E rodimata arakle kaj i edukacija ande xurdelina našty del garancija e čhavengo sukseso katar etnikano minoritengo familije andar i bilače enviromento kas šaj
te ovel sukseso ande ekacijaki sitema. I edukacija ande xurdelina šaj the tanjarel i edukacijaki xar kana barjol o gin e bute kvaliteto serviso ande xurdelina aj ande divesenge institucie pe etnikane minoritengo čhavenge. Vi trebuj te phenel pes kaj i socialna inkluzija si but importantno/važno kana maras amen e Romengo čororipnasa aj akava ka barjarel lengo šanso andi skola.

Lache praktike

Andi sasti Evropaki Unija, but mapina kerde implementacija te barjaren e edukacijako nivelo e čhavenge andar socialno bizorale grupe. Ande but situacije akala mapine si e migrantengo čhavenge aj e čhavenge kaj si katar bizorale envajromento, no akala praktike šaj te oven la čhe vi e Romane čhavenge kaj si katar bizorale envajromento. Barabar mapine si treningo specialno pe čhibake programe, te lačharel pes o džanipe ando dujto čhib aj te len bukjate ande mažoritengo škole extra manuša kaj te keren buki e socialno bizorale čhavensa.

E same pe lače poitike aj proektja kaj sikaven e Romane čhavengo astaripe ande xurdelina si but minimalnja no šaj te araken pes andi sasti Evropa ando nacionalno aj lokalno nivelo. Ande thema kaj si i Romani dekada e buki pe xurdelina si jekh kotar andar i edukacijaki politika pe bizorale grupe. Sas sikavdo progreso ando akseso e Romane čhavengo ande vare-save forme edukacijake ande xurdelina. But thema keren buki te anen i edukacija ande xurdelina maškar e Roma, pe semno ando Ungriko them bilovengo xabe del bes sasto breš e chavenge kaj si ande xurdelina.

Ando Kroacijako akcijako plano pe Dekada i Romani inkluzijaki, si gasavo punkto te del informacija e Romane čhavenge thaj lenge dajenge aj dadenge pe akales sar importanto si e edukacija ande xurdelina (te sikljon Kroacijaki čhib, te sikljon te keren buki, socializacija, lengo mentalno thaj fizično zoralipe).

Aver semno pe lačhi praktika si o “Kito pe dukacija ande xurdelina”,kaj sas kerdo katar Evropako Konsilo te kerel prepacija e Romane čhavenge te džan ande škole. Akava edukacijako programo mangel te del vas e Romane čhaven te sikljon gasave importantne bukja kaj ka trebuj len ande angluni škola, te sikljon sar te dzanen te xramosaren thaj ginen, te sikaven e dajen thaj e daden kaj o džanipe si bu important/važno te barjarel e čhavengo analitikano džanipe.

Generalne rekomendacije

- Vazden gasave lače progreame kaj s len cjelo te keren socialno inkluzija e Romane čhavenge andar čhorore familije.
- Vazden aj keren implementacija pe lače polike kaj maren pes e romane čhave te oven bičhalde and xurdelina.
- Keren i edukacija ande xurdelina gasavo kaj te ovel akseso e Romen: bi pokin, te na oven maj dur andar e romane mahale, te ovel adekvatno informacija e dajenge thaj e dadenge.

- Lačhi informacija aj kampanije kaj vazden o džanipe kaj lengo cielo si e političarja, administratorja aj Romane daja thaj dada.
- Te keren pes lačhe rodimata pe edukacija ande xurdelina maškar e Romane komune.
- Te den love pe programe kaj den akseso pe edukacija ande xurdelina e Romenge.
- Te kerel pes bilingvale xurdelina e čhavenge kaj vorbin Romani čhib sar dajaki chib.
- Te den e Romene čhaven ande edukacija pe gušaripe.
- Te len bukjate manuša kaj džanen Romani chib kaj shaj te žutisaren e čhaven te ovel len bilingvalno servizo, ande situacije kaj i Romani čhib si dominantno čhib mašhkar e čhave.
- Te keren dezajno aj implemetacija pe gasave programe kaj den e Romane dajen aj daden džanipe, sar te keren supporto peske čhavenge ande lenge edukacija and xurdelina aj ande škole.